

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.20.5>

Volume 8/4

2024 p. 72-88

YAHYA KEMAL'İN ŞİİRİNDE İSLAM'IN TEMEL KAYNAKLARI BAĞLAMINDA METİNLER ARASILIK¹

INTERTEXTUALITY IN YAHYA KEMAL'S POETRY IN THE CONTEXT OF THE BASIC SOURCES OF ISLAM

Emine Güzde ÖZGÜREL*

ÖZ

Yahya Kemal Beyatlı (d. 1884, Üsküp-öl. 1958, İstanbul), modern Türk şiirinin edebî gelenekle bağlantı halinde, ondan beslenerek oluşturulması gereğine inanır. Bu gereklilik yalnızca Türk- İslâm dairesinde gelişen klasik metinlerden yararlanmak biçiminde değil, klasiklerin beslendiği çok yönlü kültürel zeminden de beslenmek anlamına gelmektedir. Onun şiirlerinin kültürel arka planındaki zenginlik ve bu bağlamda şiirinin çok sesli yapıda oluşu, kendisinden evvelki kültür birikimiyle/klasikleşen şiir geleneği ile ve bu şiir geleneğinin beslendiği müktesebat ile kesintisiz bir söyleşi hâlinde bulunmasındandır. Diğer deyişle Yahya Kemal, kendi şiirini yapılandırırken klasiği ve onu mümkün kılan kültürel zemini modern metnin içinde dönüştürür. Bu yolla kendi şiirini köklendirirken geleneksel olanı metinler arasılığın sağladığı diyalektik imkân ile canlandırır. Beyatlı'nın bu yaklaşımı, Türk-İslâm medeniyeti dairesinde gelişen kültür ve edebiyata olan ilgisi kanalıyla şiirlerinde İslâm'ın temel kaynaklarının metinler arası ilişkiler bağlamında yer alması sonucunu doğurur. Böylece Beyatlı, İslâmî literatürü önemli miktarda oluşturan *Kur'an* âyetlerini, hadis, kıssa ve öncü şahsiyetleri şiirinde telmih, alıntılama, metin dönüştürme gibi yöntemlerle değerlendirir, bu yolla şiirine çok katmanlı bir anlam ve anlatım olanağı kazandırır, modern olanın klasikleşmesinin yolunu açar. Beyatlı'ya göre modern şiir, kendinden önceki yetkin şiir geleneğinin/klasikleşmiş estetik müktesebatın bir devamı olmalıdır. Güncel bir şiir metni, geldiği edebî geleneğin ardışık tarihini, art zamanlılığını içerdiği; onu bir imkân olarak değerlendirdiği nispette klasikleşme, dönemler arasında geçerliliğini koruma ihtimalini artırır. Bu anlamda Beyatlı'nın şiirlerinde Türk-İslâm kültürünün ve klasik şiirin yapılanışında temel unsurlardan olan İslâm'ın temel kaynaklarından yararlanma tercihini bu umde çerçevesinde yorumlamak gerekir. Beyatlı, şiiri yoluyla klasiği canlandırır ancak belirtilmelidir ki ona göre gelenekten beslenmek

¹ Bu makale, künyesi verilen şu doktora tezinden üretilmiştir: Özgürel, E. G. (2021). *Yahya Kemal: Hayatı, Sanatı, Eserleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi, E-mail: ozgurel@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6075-1517, Ankara, Türkiye

modernin özerkliğini zedelemes. Temelde, klasikleşme iddiası taşıyan her yetkin modern şiir/ edebî söylem varlığını kendisinden önce gelene borçlu olarak bir geleneğin ortasından- “şeylerin ortasından (lat. In medias res)” doğar. Bu anlamda klasik müktesebatı/ edebiyat geleneğini yok saymak, onu değerlendirmemek edebî değil ideolojik bir tutumdur. Yahya Kemal’in İslamî literatürle kurduğu bağ evvelki rejim ile ya da İslâmizm ile kurduğu bağ değil; doğrudan doğruya edebî gelenekle kurduğu apolitik bir bağdır. Bu anlamda edebî hafıza zorunludur; siyasi tarihteki çeşitli kırılmaların aksine süreğendir. Modern şiir, tarihsel estetik birikimin günceldeki canlı ve özgün devamıdır. Yahya Kemal’de şiir, klasiği ve onun beslendiği çok yönlü kültürel zemini bir yaşam tecrübesi olarak hatırlama, dönüştürme ve yeni bir şiirsel söylem ve özgün üslupla canlandırma eylemidir. Bu makalede, Beyatlı’nın şiirinde bu umde çerçevesinde gerçekleştirdiği İslâm’ın temel kaynaklarından yararlanma edimi, şiirlerinden örneklerle, metinler arası bağlar gösterilerek ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Modern Türk Şiiri, Metinler Arasılık, Gelenekten Yararlanma, Temellük, Yahya Kemal.*

ABSTRACT

Yahya Kemal Beyatlı (b. 1884, Skopje - d. 1958, Istanbul) believed that modern Turkish poetry should be created in connection with the literary tradition and nourished by it. Beyatlı not only utilizes the classical literature that developed within the Turkish-Islamic circle, but also draws nourishment from the multifaceted cultural ground that the classics feed on. His poems have a “polyphonic” structure due to this richness in his cultural background. Beyatlı's poetry is in an uninterrupted conversation with the previous cultural accumulation, that is, with the tradition of poetry that has become classical, and at the same time with the acquis that the tradition of classical poetry feeds on. In other words, while structuring his own poetry, Yahya Kemal incorporates the tradition and the cultural ground that feeds the tradition into the modern text. In this way, while rooting his own poetry, he revitalizes the traditional with the dialectical link provided through intertextual relations. Beyatlı's interest in the culture and literature developed within the Turkish-Islamic civilization results in the inclusion of the basic sources of Islam in his poetry. Thus, Beyatlı includes Qur'anic verses, hadiths, parables and personalities that constitute a significant amount of Islamic literature in his poetry. In doing so, he uses methods such as telmih, quotation, and text transformation. In this way, he makes use of Turkish history, culture and literature that developed within the Islamic circle, thus giving poetry a multi-layered meaning and expression, and paving the way for the classicization of the modern. According to Beyatlı, modern poetry should be a continuation of the competent poetic tradition and the classical aesthetic acquisitions that preceded it. A contemporary poetic text can increase its permanence and become a classic if it includes the successive history and diachronicity of the literary tradition from which it comes and if it utilizes tradition as a possibility. Beyatlı's preference for utilizing the basic sources of Turkish-Islamic culture and Islam, which are fundamental elements in the structuring of classical poetry, should be interpreted within the framework of this purpose. Beyatlı revives the classical through his poetry, but it should be noted that for him, feeding on tradition does not undermine the autonomy of the modern. Basically, every competent modern poetry/literary discourse that claims to be classical is born from the middle of a tradition - “from the middle of things (lat. In medias res)”- owing its existence to what came before it. In this sense, ignoring the classical acquis/literary tradition and not evaluating it is not a

literary but an ideological attitude. Yahya Kemal's connection with Islamic literature is not a connection with the previous regime or Islamism; it is an apolitical connection with the literary tradition. In this sense, literary memory is imperative; unlike the various breaks in political history, it is continuous. Modern poetry is the organic and yet authentic continuation of history in the present. In Yahya Kemal, poetry is the act of remembering, transforming and revitalizing the classic and the multifaceted cultural ground it feeds on as a life experience with a new poetic discourse and original style. In this article, Beyatlı's act of utilizing the basic sources of Islam in his poetry within the framework of this principle is discussed with examples from his poems and by showing intertextual connections.

Key Words: *Modern Turkish Poetry, Intertextuality, Utilization of Tradition, Appropriation, Yahya Kemal.*

Giriş

Yahya Kemal'in şiiri kültürel derinliği olan çok sesli bir yapıdadır. Bu çok seslilik, şairin Batı ve Doğu kültür dairesinde yer alan edebî ve kültürel edinçten beslenmesinden, yeni bir Türk şiirinin gelenekle bağlantı hâlinde ve ondan çok yönlü biçimde yararlanılarak oluşturulabileceği yolundaki düşüncesinden (Beyatlı, 2008: 61, 311) kaynaklanır. Böylece o, kendi metinlerini oluştururken evvelki ile iletişimini korur, onu güncel olanın bağlamı içinde dönüştürür ve yeni olanın organik bir birimi olarak canlandırır. Yahya Kemal'in bu poetik tavrı, Türk-İslâm medeniyeti dairesinde gelişen kültür ve edebiyata olan ilgisi kanalıyla, şiirlerinde İslâm'ın temel kaynaklarının metinler arası ilişkiler bağlamında yer alması sonucunu doğurmuştur. Böylece bu medeniyetin yapılanmasında önemi olan *Kur'an* âyetleri, hadis, kıssa ve şahsiyetler; telmih, alıntılama, metin dönüştürme gibi yöntemlerle güncel ile söyleşi hâlinde modern metinler içinde yer almaktadır. İslâm dairesinde gelişen Türk tarih, kültür ve edebiyatından yararlanan, bu yolla şiirine çok katmanlı bir anlam ve anlatım olanağı kazandıran Yahya Kemal'in şiirlerindeki bu İslâmî literatür, örnekleriyle başlıklar hâlinde incelenebilir.

Âyet ve Hadislere Gönderimler

Yahya Kemal'in şiirlerinde âyet ve hadislere değiniler dikkat çekicidir. Örneğin "Selimnâme" adlı şiirinin son bendi olan "Rihlet"te:

"Alnından öptü fahrederek Fahr-i Kâinât
Şâbâş sundu sarf edilen bunca himmete

Dîvân-ı Hak'da mağrifet-i Kirdigâr'dan
Şâyeste gördü cürm ü günâhın şefâate" (Beyatlı, 2018: 10)

Beyitlerde, kâinâtın övücü olan Hz. Muhammed, Yavuz Sultan Selim'i överek alnından öptü, sarfettiği gayret için takdirini belirtti, âferin dedi; suç ve günahı için onu, Allah'ın divanında, Allah'tan şefâat dilemeğe lâyık gördü, denilmektedir. İlgili metinde, Hz.

Peygamber'in, bazı kullar için Allah'tan şefâat dileyebileceğine ilişkin âyete gönderim söz konusudur:

Kur'an-ı Kerîm'de Bakara 2/255, Yunus 10/3, Enbiya 21/28, Necm 53/26, Meryem 19/87, Sebe 34/23, Taha 20/109 ve Zuhuruf 43/86 âyetlerinde, (Özden, 2015: 33-34) eğer Allah murat ederse meleklerin ve Allah'ın izin verdiği kişilerin günahların affı için şefâat edebileceği bildirilmektedir. Bu âyetlerde, Hz. Peygamber'in şefâat edebileceğine dair doğrudan bir ifade yoksa da kelâm âlimlerinin vardığı ortak kanı ve İslâm geleneği içindeki genel kabul bu yöndedir. "Kelâm ilmiyle uğraşan Müslüman âlimlerin büyük çoğunluğu Hz. Peygamber'in kıyamet gününde Müslümanlar'a şefâat edeceği konusunda görüş birliği içerisinde olduklarıdır." (Özden, 2015: 36) Şiirde bu İslâmî literatüre gönderimde bulunulmuştur.

"Mercidâbık -1516" adlı şiirde yer alan:

"Eyne'l-meferr diyen çöle can attı sû-be-sû
Bâkîsinin de tîğ tamâm etti kârını" (Beyatlı, 2018: 8)

Beytinde Mercidabık Savaşında Osmanlı akıncılarından kaçan düşmanın kaçacak yer sorarak çöle kaçıp dağılması; kalanının da kılıçtan geçirilerek öldürülüşü nazmedilir. Düşmanın "kaçacak yer nerede" diye seslenişinde; kıyamet günü kâfirlerin aynı soruyu soracaklarını bildiren Kıyamet sûresinin ayetlerine gönderim vardır. Sûrenin ilk ayetlerinde kıyamet gününün mutlaka yaşanacağına; fakat insanın o günü yalanlamak istediğine dair ifadelerin ardından, kıyamet gününün atmosferi ve hesap gününü reddettikleri hâlde o gün dirilecek olanların hâli ve "Kaçacak yer neresi?" deyişleri:

6-12. âyetler²: "Kıyamet günü ne zamanmış?" diye sorar. İşte, göz kamaştığı, ay tutulduğu, güneşle ay bir araya getirildiği zaman! O gün insan, 'Kaçacak yer neresi!' diyecektir. Hayır, hayır! Sığınacak yer yoktur! O gün varıp durulacak yer, sadece Rabbinin huzurudur!" Biçiminde anlatılır.

"Söz Meydanı" adlı şiir bir güzelin övüldüğü gazeldir. Kâzım Yetiş tarafından, bu kişinin Hz. Peygamber olduğu ve şiirin bir naat olarak okunması gerektiği görüşü de ileri sürülmüştür. (Akpınar, 2008: 9 akt. Çetin, 2013: 362)

"Yegâne hüsn-i İlâhî odur Cemâlullah
Cihâna ahsen-i takvimden iyân olalı

Mesâğ olaydı eğer lâ-şerîke-leh derdim
Nazîri gelmedi âlemde hüsn ü ân olalı" (Beyatlı, 2018: 20)

Şiirin üçüncü beytinde insanın en güzel bir biçimde yaratılıp ortaya çıktığından bu yana yegâne güzelliğin o olduğu ifade edilir. Beyitte geçen 'ahsen-i takvim', *Kur'an-ı*

² Makalede *Kur'an-ı Kerîm*'den yapılan alıntılarda Diyanet İşleri Başkanlığı meali kullanılmıştır.

Kerîm'de insanın en güzel biçimde yaratıldığını ifade eden: Tîn 95/4: "Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık." âyetine gönderimdir.

Ayrıca: "Câiz olsa ortağı yoktur derdim; güzelliğine benzer güzellik âleme gelmedi." Biçimindeki dördüncü beyitte yer alan 'lâ-şerîke-leh' ifadesi: *Kur'an*'da Allah'ın tek yaratıcı olduğunu ve onun dengi olmadığını bildiren pek çok âyete gönderim içermektedir. Bu dolayında En'âm 6/163 meâli: "O'nun ortağı yoktur. Bana sadece bu emrolundu ve ben müslümanların ilkiyim." Biçimindeki âyetle birlikte; İhlâs 122/1-4: "De ki: O, Allah'tır, tektir. Allah sameddir. Doğurmamış ve doğmamıştır. O'nun hiçbir dengi yoktur." Biçimindeki sûre örneklenbilir.

"Gedik Ahmet Paşa'ya Gazel" adlı şiirinde:

"Bâd hükmün sürüp enfâs-ı Mesîhâ'ya kadar

Bâdbân açtı zafer sâhil-i a'dâyâ kadar" (Beyatlı, 2018: 37)

Beytinde "enfâs-ı Mesîhâ" ifadesi *Kur'an*'da geçen Hz. İsa'nın nefesi ile cansız olanı canlandırması mucizesine gönderimdir. Hz. İsa'nın çamurdan şekillendirdiği kuşa üfleme ve onun canlanarak uçuşu hâdisesinde, canlanışın nefes ile gerçekleştiği bilgisi mevcutken ölüleri diriltişinin nasıl gerçekleştiği bilgisi verilmemiştir. " 'Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim.' âyetinin açık ifadesine göre Hz. İsa ölüleri diriltirdi. *Kur'an*'da kaç kişiyi nasıl dirilttiği konusunda herhangi bir açıklama yoktur." (Bakkal, 2020/2: 77) Bu anlamda belirtelim ki 'Ölüleri nefesiyle canlandırdığı' biçimindeki yaygın bilgi bu iki ayrı mucizenin karıştırılmasının bir sonucudur.

Âl-i İmrân 3/49: "Onu İsrâiloğulları'na elçi olarak gönderecek ve o şöyle diyecek: 'Kuşkuya yer yok, işte size rabbinizden bir mûcize ile geldim; size çamurdan kuş biçiminde bir şey yapar ona üflerim, Allah'ın izni ile derhal kuş oluverir; yine Allah'ın izniyle körü ve cüzzamlıyı iyileştirir, ölüleri diriltirim; ayrıca evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz elbette bunda sizin için bir ibret vardır.' "

Mâide 5/110: "İşte o zaman Allah şöyle diyecek: 'Ey Meryem oğlu İsâ! Sana ve annene lütfettiğim nimetleri hatırla! Seni Rûhulkudûs'le (Cebrâil) desteklemiştim de hem beşikte iken hem de yetişkin halinde insanlarla konuşuyordun. Sana yazmayı, hikmeti, *Tevrat* ve *İncil*'i öğretmiştim. Benim iznimle çamurdan kuş biçiminde bir şey yapıp ona üflüyordun ve benim iznimle derhal kuş oluyordu. Benim iznimle körü ve cüzzamlıyı iyileştiriyordun. Yine benim iznimle ölüleri diriltiyordun. Onlara açık kanıtlar getirdiğin zaman buna karşı içlerinden inkâr edenler 'Bu düpedüz bir büyü!' dediklerinde İsrâiloğulları'nın sana zarar vermelerini önlemiştim.' "

Şiirde, Fatih Sultan Mehmet'in Osmanlı Devleti için tehlike oluşturan Katolik Hristiyanlığı temsil eden Roma şehrini fethetmek hedefiyle sadrazam Gedik Ahmet Paşa'yı İtalya'nın güneyindeki Otranto'ya sefere göndermesi ve rüzgârın İslâm'ın zafer

yelkeninini “enfâs-ı Mesîhâ’ya”, İsa’nın nefesinin hâkim olduğu, Hristiyan inancının sürdüğü topraklara kadar götürmesi söz konusudur. Osmanlı donanmasının yelkenini dolduran rüzgârın “enfâs-ı Mesîhâ” ile temas etmesi; ölüleri dirilten bu nefesin İslâm’ın zafer rüzgârıyla birleşmesini; son ve yaşayan din olan İslâmiyet’in bu bölgede kök salması isteğini imlemektedir.

‘İstanbul’u Fetheden Yeniçeriye Gazel’ adlı şiirde:

“Vur pençe-i Alî’deki şemşîr aşkına

Gülbangi âsmânı tutan pîr aşkına

Ey leşker-i müfettihü’l-ebvâb vur bugün

Feth-i mübînî zâmin o tebşîr aşkına” (Beyatlı, 2012: 15)

biçiminde yüzyılın atmosferini uyandırabilecek eski bir dil ile fetih anı içinden hitap eder. Hz. Ali’nin elindeki kılıç ve Bektâşilik tarikatının pîri olarak kabul edilen Hacı Bektâş-i Velî tarafından dergâhta okunan Bektâşî gülbangına telmihte bulunarak, kapalı kapıları açan Allah’ın ordusu olarak gördüğü fetih ordusunu kilise ve manastırların üstünde ‘hilâl’i; İslâm ordusu olarak görülen Osmanlı akıncılarının alemini yükseltmeye dâvet eder.

“Kapalı kapıları kolaylıkla açan Allah”, “Müfettihü’l-ebvâb”, ifadesi, Sad sûresi 49-50 ayetlerde: “Bu bir hatırlatmadır. Kuşkusuz Allah’a itaatsizlikten sakınanlara çok güzel bir gelecek, kapıları kendilerine ardına kadar açılacak adn cennetleri vardır.” Biçiminde yer almakta “müfettehaten lehümü’l-ebvâb” olarak geçmektedir. (<https://kuran.diyaret.gov.tr/>; Çetin, 2013: 242) Bununla birlikte, Beyatlı’nın şiirin yorumunda değerlendirilmesi gereken açıklaması şöyledir: “Mütarekeden sonra maziye karşı daüssılam arttı. Kendimi avutmak için tek başıma İstanbul’da geziniyordum. (...) Gelibolu’dan gelen o bin bir yelkenli beyaz donanma, hâsılı o [fetih] safha[sı] kalbimde canlandı. Elli yedi gün süren muhasaradan ihtiyar Ak Şemseddin’in kocamış bir kartal gibi kollarını açarak top gürültüsüne karışmış bir sesle: ‘Yâ Müfettihü’l-ebvâb!’ diye bağırdığı tepelerden surlara baktım.” (Beyatlı, 2009: 99) Diğer yandan şiirde İstanbul’un fethi için “feth-i mübîn” denilişi ve bu apaçık zafere kefil olan müjdeye vurgu yapılışının arka planını, bu ifadenin telmihte bulunduğu katmanları okumak gereklidir. “Apaçık fetih” ifadesi *Kur’an-ı Kerîm*’de Hz. Peygamber’e verilen bir müjde olarak yer almaktayken; İstanbul’un fethine ilişkin bilinirliği çok olan bir de hadis vardır.

Yahya Kemal bir sohbetinde: “İstanbul’un fethi bir Müslüman ideali olarak farz olunur. Vakîâ Hz. Peygamber’e atfedilen bir hadis ve Emevîler zamanında İstanbul’un Araplar tarafından muhasaraları bu faraziyenin doğruluğunu hükmettirebilir; ancak zıddını da iddia etmek mümkündür, çünkü İstanbul’un fethi münhasıran bir Müslüman ideâli olsaydı, bu idealin Araplarda devam etmesi lâzım gelirdi ve Acemlerde bulunması ve diğer milletlerde de olması iktiza ederdi. Acem edebiyatında İstanbul fethi idealine ait bir iz bulunmadığı gibi, Araplarda da böyle bir ideale şiir sahasında tesadüf edilmez. (...)

İstanbul'un fethi Müslüman idealinden alınmış olsa da" asıl olarak "Selçuklu devrinde devam edip; Osmanlı'nın ilk devrinde âdeta bir diyanet hâlini almış"tır. Bu bakımdan "Türklüğün ırkî bir meyline" dayanır. "İşte bunun içindir ki maruf hadis, "İstanbul'u fethedecek olan fetih askerleri"nin taşlarına: 'Ni'me'l-ceyşendir.' cümlesi hâlinde hakkedilmiştir." (Ünver, 1980: 113) der. Yahya Kemal'in ifade ettiği "Ne güzel asker" anlamındaki "Ni'me'l-ceyş" tâbiri, "fetih müjdesi"ne gönderimde bulunmakta, âyet ve hadis olmak üzere iki İslâmî damardan beslenmektedir.

Bahsi geçen hadis, Hz. Peygamber'in İstanbul'un fethini müjdeleyen ve fetih yolunda çarpışan askeri "mübârek, güzel" ifadesiyle öven: "İstanbul, elbet bir gün fethedilecektir. Onu fetheden kumandan ne büyük kumandan, onu fetheden asker ne mübarek ne güzel askerdir." Hâdisidir. Fetih sûresi ilk âyeti ise (48/1): "İnnâ feteznâ leke fethan mübînen": "Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik." biçimindedir.

İslâm'ın temel kaynakları bağlamında yer alması gereken bir diğer gönderim "Fazıl Ahmed'e Gazel" adlı şiirdedir:

"Meyve-i memnû'dan tadmak günâhından beri
Kârbân-ı aşk bitmez bir beyâbândan geçer" (Beyatlı, 2018: 39)

Beyitlerinde geçen "meyve-i memnu" ifadesi, *Kur'an*'daki Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın Cennet'te birlik hâlinde ve rahatken yasaklanmış meyveyi yemeleri ve Cennet'ten çıkarılmaları anlatısına gönderim içermektedir.

Bakara 2/ 35-36: " 'Ey Âdem! Sen ve eşin cennette oturun, orada istediğiniz yerden rahatça yiyip için ve şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz' dedik. Şeytan oradan onların ayağını kaydırda da buldukları yerden onları çıkardı. Biz de 'Birbirinize düşman olmak üzere inin! Bir zamana kadar sizin için yeryüzünde kalacak bir yer ve ihtiyaç maddeleri vardır' dedik."

Araf 7/19-25 (Buyuruldu ki:) " 'Ey Âdem! Sen ve eşin cennette yerleşip dilediklerinizden yiyin. Ancak şu ağaca yaklaşmayın! Sonra zalimlerden olursunuz.' derken şeytan, kapalı olan avret yerlerini birbirine göstermek için onlara fısıldayıp kafalarını karıştırdı ve 'Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî yaşayanlardan olursunuz diye yasakladı' dedi. Onlara, 'Ben gerçekten sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim' diye de yemin etti. Böylece ikisini de ayartmış oldu. Ağacın meyvesini tattıklarında ayıp yerleri kendilerine göründü. Ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar. Rableri onlara, 'Ben size o ağacı yasaklamadım mı ve şeytanın size apaçık bir düşman olduğunu söylemedim mi?' diye seslendi. Dediler ki: 'Ey rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz!' Allah, 'Birbirinize düşman olarak inin! Sizin için yeryüzünde bir süreye kadar yerleşme ve faydalanma vardır' buyurdu; 'Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve oradan diriltilip çıkarılacaksınız' dedi." Böylece beyitte Âdem ve Havva "yasak meyve" çağrışımıyla âşık ile mâşukun ilk örneği olarak konumlanmıştır.

Peygamber Kıssaları

Yahya Kemal Beyatlı'nın şiirinin kültürel arka planını oluşturan öğelerden biri de peygamberlerin hayat hikâyelerini, yaşadıkları ibret verici, yol gösterici olay ve durumları içeren, kaynağını *Kur'an-ı Kerîm*'den alan peygamber kıssalarıdır. İslâmî edebiyat sahasında bu kıssaları konu eden “Kısas-ı Enbiyâ” adında eserler olmakla birlikte; bu kıssalara hem İslâmî dönem hem de Batı etkisinde gelişen Türk edebiyatında kaleme alınmış edebî eserlerde çeşitli nedenlerle gönderimde bulunulmuştur. Bu bağlamda, Yahya Kemal'in peygamber kıssalarından yararlanmasına ilişkin bazı örnekler şöyledir:

“Fazıl Ahmed’e Gazel” adlı şiirde:

“Pir olur Ya’kûb bir savt-ı ceres gûş eylese
Mahfe-i Yûsuf sanır vâdî-i Ken’an’dan geçer
Dinlemekçün mâcerâ-yı hecrî nâyından Kemâl
Mevkib-i yârân civâr-ı beytü’l ahzân’dan geçer.” (Beyatlı, 2018: 39)

beyitlerinde âşîğın mâşukunu bekleyişi peygamber kıssalarından olan Yusuf kıssasına gönderim ile nazmedilmiştir. Hz. Yakup’un oğlu Hz. Yusuf’un kardeşlerinin kıskançlığıyla kuyuya atılması ve Hz. Yakup’un onu hasretle, gözleri görmez duruma gelinceye dek ağlayarak “beytü’l-ahzân” a -hüzün ve keder evine- dönen hânesinde bekleyişi; Divan şiiri geleneğinde âşîğın ayrı kaldığı mâşukunu bekleyişine benzetilegelmiştir; Yahya Kemal eski tarzdaki bu şiirinde geleneği dönüştürerek yeniden üretmez; geleneği takip eder, kıssaya aynı amaçla telmihte bulunur.

“Beytü’l-ahzân’ın, Ken‘ân ili olarak anılan Suriye’de Şam (Dımaşk) ile sahil arasında bir kasabada olduğu rivayet edilir. (...) Hz. Ya’kûb’un on iki oğlu içinde en güzeli ve en akıllısı olan Yûsuf’u babası çok sevdiği için diğer kardeşleri onu kıskanırlar ve bu yüzden kendisini ortadan kaldırmaya karar verirler. Bir gün Yûsuf’u gezmeye götürme bahanesiyle babalarından izin alırlar ve daha önce kararlaştırdıkları gibi sahrâda bir kuyuya atarlar, babalarına da onu bir kurdun yediğini söylerler. Oğlu Yûsuf’un hasretiyle durmadan ağlayan Hz. Ya’kûb’un gözlerine perde iner. (...) Divan şairleri kendilerini Hz. Ya’kûb’a benzeterek sevgiliden uzakta geçen günlerini külbe-i ahzân [beytü’l ahzân]’da geçirmiş sayarak bu mânaya gelen diğer terkipleri de başta teşbih, telmih, mübalağa ve istiare olmak üzere birçok edebî sanat için kullanırlar.” (İsen, 1992: 88)

Yusuf kıssası hem *Tevrât* ve *Kur’an*’da hem de kutsal kitap dışı dinî literatürde yer almıştır. Buna göre: “Yûsuf kıssası *Tevrat*’ta ve *Kur’an*’da ayrıntılı biçimde anlatılmakta, bu iki anlatım arasında büyük ölçüde benzerlik bulunmaktadır. *Kur’an-ı Kerîm*’de diğer peygamberlere ait kıssalar farklı sûrelerde yer aldığı halde Yûsuf kıssası “ahsenü’l-kasas” nitelemesiyle tek bir sûrede, [*Kur’an*’ın 12. sûresi olan ‘Yûsuf’ sûresinde] nakledilmektedir.” (Harman, 2013: 1)

Yahya Kemal'in, şiir anlayışını Rimbaud'ya benzettiği (Ayvazoğlu, 2013: 572) Yenişehirli Avni Bey'e ait 'sansınlar' redifli gazele (Çetin, 2013: 444) bir nazire olan 'Zevkâbâd' adlı şiirde:

“Gönül hem aşka yan hem haşr ü neşr ol şûle-i meyle
Görenler sevdiğin ihrâk bi'n-nâr etti sansınlar

“Kızıl güller yaratsın câm-ı gülgûn nâr-ı hasretten
Bu cûşîş âteş-i Nemrûd'u gülzâr etti sansınlar” (Beyatlı, 2018: 38)

Beyitlerinde, dinî literatürde yer bulan, Hz. İbrahim döneminin tanrılık iddiasındaki saldırgan hükümdarı Nemrud'un kendisini tevhide davet eden Hz. İbrahim'i ateşte yanma cezasına uğratması; ancak Allah'ın ateşi, Hz. İbrahim için serin kılmasına gönderim söz konusudur. Belirtmek gerekir ki *Kur'an*'da Hz. İbrahim'in ateşte yakılma cezasına uğratılması aktarılır; ancak ne cezayı verenin “Nemrud” olduğu söylenir ne de böyle bir isim *Kur'an*'da geçer. Bununla birlikte Yahudi kutsal metinlerinden *Talmud*'da Nemrud'un Hz. İbrahim'i bu cezaya uğrattığı (Batuk, 2006: 554) geçmektedir.

İslâmî literatüre bakıldığında: “Bakara sûresinde (2/258) Allah'ın kendisine mülk ve hükümdarlık bahşettiği için şımarıp İbrâhim'le tartıştığından söz edilen kişinin Nemrud olduğu müfessirlerce kabul edilmiştir. Bunun dışında Hz. İbrâhim'in cezalandırılması ve ateşe atılmasıyla ilgili âyetlerde de Nemrud'a bazı göndermeler olduğu düşünülmektedir (el-Enbiyâ 21/68-70; el-Ankebût 29/24; es-Sâffât 37/97-98).” (Batuk, 2006: 555) *Kur'an-ı Kerîm*'de, Hz. İbrahim'in putperestlerce ateşe atılması, evvelki olayların bir kısmı dahil olmak üzere şu biçimde geçer:

Enbiya 21/52-69 meali: “O, babasına ve kavmine: ‘Şu kendilerine tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor?’ diye sormuştu. Onlar da: ‘Atalarımızı bunlara tapar bulduk’ diye cevap vermişlerdi. İbrâhim: ‘Doğrusu siz de atalarınız da açık bir sapıklık içindediniz.’ dedi. Onlar da: ‘Bize gerçeği mi getirdin, yoksa bizimle oyun mu oynuyorsun?’ diye sordular. İbrâhim şöyle cevap verdi: ‘Hayır, sizin rabbiniz, göklerin ve yerin rabbidir; onları O yaratmıştır, ben de bunu ikrar edenlerdenim.’ Sonra (içinden şöyle geçirdi): ‘Allah'a yemin ederim ki siz ayrılıp gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım!’ (Onlar gidince) İbrâhim putları paramparça etti, belki ona başvururlar diye büyük putu bıraktı. (Dönüp durumu gören) putperestler: ‘Bunu tanrılarımıza kim yaptı? Muhakkak o, zalimlerden biridir.’ dediler. Bazıları: ‘İbrâhim denen bir gencin bunları diline doladığını işitmiştik’ deyince: ‘O hâlde onu hemen insanların önüne getirin, belki birileri şahitlik eder’ dediler. ‘Bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın, ey İbrâhim?’ diye sordular. İbrâhim: ‘Hayır’ dedi, ‘Bu işi şu büyükleri yapmıştır. Konuşabiliyorlarsa onlara sorun!’ Sonra kendi kendilerine dönüp: ‘Asıl haktan ayrılanlar sizlersiniz!’ dediler. Sonra yine başlarını öne eğerek: ‘Bunların konuşamayacağını pekâlâ biliyorsun’ dediler. İbrâhim, ‘Öyleyse Allah'ı bırakıp da size ne fayda ne de zarar verebilen şeylere mi tapıyorsunuz? Size de Allah'ı bırakıp taptığınız bu şeylere de yuf olsun! Siz aklınızı kullanmaz mısınız?’ dedi. Putperestler: ‘Eğer bir şey yapacaksanız, yakın onu ve böylece tanrılarınıza yardım edin!’

dediler. Biz de: ‘Ey ateş’ dedik, ‘İbrâhim’e serin ve zararsız ol!’ ” (<https://www.kuranmeali.com>, Kuran Yolu, Diyanet İşleri).

Yukarıda zikredilen şiirde, zalim hükümdar Nemrud ile tevhide savunan Hz. İbrahim arasında kurulan ilişki; mâşuk ile âşığın ilişkisine atıfta bulunulmak üzere kullanılmıştır. Mâşuk âşığını Nemrud’un Hz. İbrahim’i cezalandırdığı gibi ateşle cezalandırmış; gül rengi şarap dolu kadehler hasretin ateşiyle kızıl güllere dönüşmüş; Allah’ın ateşi Hz. İbrahim’e serin kılması gibi; aşk coşkusu da mâşuğun yaktığı ateşi âşık için gül bahçesine çevirmiştir.

Bu kıssaya Divan şairleri tarafından sıklıkla telmihte bulunulduğu da açıktır. “Nemrud, inançsızlığı ve Hz. İbrâhim’le mücadelesi dolayısıyla divan şairleri tarafından telmih ve mecazlara konu edilen isimler arasında yer almıştır. Hz. İbrâhim’in Allah’a bağlılığı, Nemrud’a karşı gelmesi, başkasından yardım istememesi, ateşe atılmaya razı olması yanında inancı uğruna çektikleri âşıkla mâşuk arasındaki ilişkinin derecesini gösteren bir ölçü olarak kabul edilmiştir.” (Pala, 2006: 555)

Yahya Kemal bir rubâisinde (Beyatlı, 2019: 9) de Nemrud’un zalimliğini, mahkumuna işkence etmekten zevk aldığı için onu salıvermediğini, belirsiz bir zamana kadar hapsettiğini dile getirir. “Nemrud-mahkûm” benzetmeliği hem “mâşuk” – “aşk/hicran acısı çeken âşık”; hem de “kulunu cevherinden ayırıp dünyaya gönderen, ayrılık acısı çekmesine neden olan Tanrı” – “kul” ikilileri olarak okunabilmektedir.

Bir diğer peygamber kıssasına gönderim, 19. yy’da Divan şiiri geleneğinin son önemli temsilcilerinden olan, 1861-1862 yılları arasında Divan şiiri geleneğini sürdürür tarzda edebî toplantılar gerçekleştiren ve ‘Encümen-i Şuarâ’ adlı şairler topluluğunun başkanlığını yapan; aynı zamanda Yahya Kemal’in annesi Nakiye Hanım’ın da dayısı olan Leskofçalı Galib Bey’in ruhuna ithaf ettiği “Tûr’dan Mülhem” adlı şiirindedir:

“Şi’rinde bir kelîm-i semâvî sadâsı var

Ey Tûr’dan kelâm-ı İlâhîyi gûş eden” (Beyatlı, 2018: 30)

beytinde Beyatlı, Leskofçalı Galib Bey’in şiirindeki sesi “kelîm-i semâvî’ye; şairi ise Tûr Dağı’nda Allah’ın hitabını işiten Hz. Musa’ya benzetir. Şiirde “kelîm” sözcüğü üç yönüyle yer almaktadır: Birincisi “kelâm eden, söz söyleyen, konuşan”dır. Bu bağlamda, şiirde “semâdan seslenenin” sesi duyulmaktadır. İkincisi kendisine söz söylenen, hitap edilendir. Buna göre şiirde semâvî/göksel/kutsal hitabı duyan kişinin o sestem ilhâmı oluşturduğu sedâ, ahenk duyulur. Son olarak “Kelîm”, Tûr Dağı’nda Allah’ın kendisine hitap etmesi nedeniyle Hz. Musa’nın lakabıdır. Bu yönüyle Beyatlı şairi Tûr dağında Allah’ın hitâbını duyan Hz. Musa’ya benzetir. “Kelîm-i semâvî sadâsı” hem göksel/kutsal hitabın sahibinin sesinden bir tını; hem de kutsal sözü dinleyen bir kimsenin ilhâmından doğan sestir. Tûr’da -Sînâ Dağı’nda- Allah’ın doğrudan doğruya Hz. Musa’ya hitâbı ile gerçekleşen vahye, *Kur’an-ı Kerîm*’de başka bazı sûrelerde de değinilmekle birlikte, ayrıntılı olarak A’râf sûresinde yer verilmektedir. (7/140-155).

Şair, 'Lâedrî'den adlı rubâisinde ise
"Biz aşka tapanlarız Müselman başka
Bîçâre karıncayız Süleyman başka
Bizlerde soluk câme sararmış yüz ara
Som sırma satan küçük bezistan başka" (Beyatlı, 2019:40)

Mısralarıyla Hz. Süleyman ve karınca hikâyesine gönderimde bulunur. *Kur'an-ı Kerîm*'de Neml sûresi 17-19.'uncu âyetlerde Hz. Süleyman cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan büyük bir orduyla yol alırken, bir karıncanın ezilmemeleri için diğer karıncaları uyarması ve Hz. Süleyman'ın bunu duyarak Allah'a kendisi ve ana-babasına verdiği nimetler için şükredişi ve O'na sâlih kullarının arasında olmak için yalvarışı anlatılır.

Hz. Süleyman ve karınca hikâyesi, İslâmî kültür ve edebiyat içinde farklı varyasyonlar kazanmıştır. Yahya Kemal ise rindâne bir üslûpla kaleme aldığı rubaisinde bu kıssaya, herkes tarafından hakir görülmesine karşılık Hz. Süleyman'ın gelişinden, onun görkemli ordusundan bu dolayında da Allah'ın varlığından haberdar olan karınca ile rindi eşleştirerek gönderimde bulunur.

Önemli Şahsiyetlere Değıniler:

Beyatlı, İslâm tasavvufuna mâl olmuş bazı önemli şahsiyetlere de çeşitli vesilelerle şiirlerinde yer vermiştir. Onun şiirini oluşturan kültürel arka planının bu boyutunu örnekler üzerinden açıklamak mümkündür. Yahya Kemal'in şiirleri bu yönüyle ele alındığında değıniler itibariyle Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö.672/1273) ön plana çıkmaktadır. Âlim, mutasavvıf ve şair Mevlânâ, İslâm'ı alımlayış tarzı ve başta *Mesnevî* adlı eseri olmak üzere eserleri ile oğlu Sultan Veled'in yapılandığı, âyinlerinde semâ ve mûsikîyi esas alan Mevlevîlik tarikatının temelinde bulunmaktadır. Horasan'da doğan Mevlânâ 14 yaşındayken, babası mutasavvıf Bahâeddin Veled'in, Sultan Alâeddin Keykubad tarafından davet edilmesiyle -daha sonra Mevlevîlik tarikatının da merkezi olacak olan- Konya'ya gelmiştir. Pek çok önemli âlimin öğrencisi olan ve şeyhi Seyyid Burhâneddin'den irşâd alan Mevlânâ, şeyhinin vefatından beş yıl sonra "dönemin pîrleri tarafından 'Tebrizli Kâmil' olarak isimlendirilen ve birçok yer dolaştığı için 'Şems-i Perende' (uçan Şems) diye anılan" Şems-i Tebrîzî ile karşılaşmış ve Konya'da 16 ay kalan Şems, Mevlânâ'nın "sohbet şeyhi" olmuştur. Şems- Mevlânâ arasında geçtiği belirtilen konuşmalarda verilen örneklere göre, Şems'in büyük bir âlim olan Mevlânâ'ya tasavvufi içerikte, öz benliği sorgulamaya yönelik sorular sorduğu anlaşılmaktadır. Bu sohbetler neticesinde Mevlânâ'nın âlim kimliğini tasavvufi bir duyuş ile harmanladığı görülür. Mevlânâ'nın "medresedeki derslerini ve müridleri irşâd işını bir yana bırakıp bütün zamanını Şems ile sohbet ederek geçirmeye" başlaması çevrede kıskançlık uyandırınca Şems şehri ansızın terk etmiş; Mevlânâ bu ayrılışın yasını tutmuştur (Öngören, 2004:441 vd.). Mevlânâ ile Şems arasındaki etkileşimin Mevlânâ için dinî zâhirî hususiyetlerinin ötesinde yeni bir bilinç ufkunu araladığı söylenebilir. Beyatlı,

Mevlânâ ile Şems arasındaki bu mânevî iletişim ve etkileşimi, Fuad Bayramoğlu'na ithaf ettiği “Gönül” adlı şiirinde:

“Görünce âyine-i neşvesinde lâhûtu
Kemâl-i vecd ile kurbân olur gönül gönüle

Yeter hikâyet-i hâlât-ı Şems ü Mevlânâ
Ne rütbe mihr-i dıraşân olur gönül gönüle” (Beyatlı, 2018: 19)

biçiminde nazmetmiştir.

“Mevlânâ’ya göre [her ne kadar dış dünyada, görünürde, kesret/çokluk ve ayrışma söz konusuysa da hakikatte] varlığın birliği (vahdet-i vücûd) esastır. İman-küfür, hayır-şer gibi ayrımlar bize göredir, Allah’a nisbetle hepsi birdir. Kötülük iyilikten ayrılmaz. Kötülük olmadan kötülüğü terketmek imkânsızdır. Yine küfür olmadan din olmaz, çünkü din küfrü bırakmaktır. Bunların yaratıcısı da birdir. Ona göre ikilikten kurtuluş (gerçek tevhid) kulun kendi varlığından soyulmasıyla gerçekleşir.” (Öngören, 2004:441 vd.)

Yahya Kemal, “İsmail Dede’nin Kâinatı” adlı şiirinde en parlak çağını II. Mahmud devrinde yaşayan ve bu sırada yedi Mevlevî âyini besteleyen, klasik üslûbu koruduğu besteleri ve “Türk mûsikisinin âyin, durak, tevşih, savt, ilâhi, peşrev, saz semâisi, kâr, kârçe, kâr-ı nâtık, murabba, semâi, şarkı, türkü, köçekçe gibi dinî ve din dışı sahadaki hemen her formunda eser ver[işi]” (Özcan, 2001: 93-95) ile dikkat çeken bir Mevlevî musikişinası olan İsmail Dede (1778-1846)’nin Mevlânâ’nın kâinatı hâline gelmiş sanatını nazmeder.

“Mesnevi şevkini eflâke çıkarmış nâyız
Haşre dek hem-nefes-i Hazret-i Mevlânâ’yız”

beytiyle başlayan şiirinde Mevlânâ’ya ve yukarıda Mevlânâ ile olan ilişkisine değinilen Şems’e gönderimde bulunur. Şiirin devamında “özellikle Mevlevîler arasında çok itibâr gören, sesi yanık ve lâhûtî” (Pala 2020: 358) ney enstrümanın ezgileri Mevlânâ’nın nefesi ile özdeşleştirilir; kamıştan yapılan ve gövdesi üzerine delikler açılan ney; ezelde dudak dudağa gelerek içtiği aşk şarabına teşne, onun özlemiyle göğsü delik deşik bir Hak âşığına benzetilir. Ezelde içilen ve hasretiyle bağı kanatan bu aşk şarabı, ruhların maddeye bürünmeden önce Allah’ın hitâbına mazhar olup kulluk yemini verdikleri, İslâmî kültür içinde ‘Elest Bezmi’ ya da ‘Kâlû Belâ’ olarak anılan *Kur’an-ı Kerîm*’de A’râf 7/172’de anlatılan toplantıya gönderim içermektedir. “Bu sıradaki birliktelik, Allah ile olan beraberlik hâli büyük bir mutluluktur ve ilâhî aşk şarabının içildiği andır.” (Kaplan, 1998: 245 akt. Çetin, 2013)

Beyatlı ayrıca, *Mesnevî*’nin ilk mısrası olan “Bişnev ez ney çün hikâyet mîkuned” mısrasına gönderimde bulunur ki eserin bu mısra ile başlayan ilk on sekiz beyti, “klasik tasavvufî mesnevi geleneğini takip eden” eserin tasavvufî özünü yansıtmaları bakımından

önemlidir. Mevlânâ “*Mesnevî*”nin ‘bişnev’ (dinle) hitabıyla başlayan ilk on sekiz beytinde varlığın zuhuru konusunu” (Ceyhan, 2004: 325) işlemiş; Yahya Kemal de ‘bişnev’ hitabını alıntılacağı beytinde:

“Şeb-i lâhûtda manzûme-i ecrâm gibi
Lâfz-ı bişnev’le doğan debdebe-i mânâyız”

diyerek insanın/Hak âşığının varlığını Allah’ın zâtî sıfatlarının zuhura geldiği; fiilî sıfatlarının henüz zuhur bulmamış olduğu lâhût âleminden başlatmıştır. Anlatımın en saf hâliyle ‘ses’ durumunda bulunduğu bu ilk hâlde varlık, tıpkı *Mesnevî* gibi ‘bişnev’ hitabı ile; görkemli bir mânâ hâlinde ortaya çıkar. Beyatlı şiirinin son mısralarında kendisini Şems-i Tebrizî’ye benzetir. O da tıpkı Şems gibi Mevlâna’nın etrafında semâ eden bir pervanedir.

Şems-i Tebriz hevâsiyle semâ‘ üzre Kemâl
Dâhil-i dâire-i bâl ü per-i Monlayız” (Beyatlı, 2018: 49)

Beyatlı, gazelleri arasında derlenen, ‘İsmail Dede’nin Kâinatı’ adlı şiirinin makta beytinde değindiği Mevlevî semâsı için ‘Şevk’ adlı bir de rubâî yazmıştır.

“Seyrelediğin semâ’-ı Mevlânâ’dır
Devreleyen ecrâm-ı cihân-ârâdır
Sağ elden uzattıkları peymânelere
Gülrenk sebûlardan akan sahbâdır” (Beyatlı, 2018: 29)

biçimindeki mısralarında, semâzenlerin Mevlevî âyini icrâ ederken gerçekleştirdikleri dönüş eylemini cihânı süsleyen gök cisimlerinin dönüşüne benzetmiş; şiirde semâzen figürü, semâvî/ilâhî bir aşk şarabının kadehe/insan varlığına doluşunun metaforu olmuştur.

Beyatlı ayrıca, Mevlânâ’ya, ‘İtrî’ adlı şiirinde İtrî’nin bestelediği Mevlevî âyini ve bu dolayında da Mevlevî semâsına atıfta bulunarak (Beyatlı, 2012: 10); ‘Baharâbâd’ adlı şiirinde ise:

“Meyle Hâfiz neyle Mevlânâ’yı tezkâr eyleyen
Pür-terennüm kişver-i Rûm u Acem’ler görmüşüz” (Beyatlı, 2018: 51)

beytiyle gönderimde bulunmuştur.

Beyatlı Mevlânâ’ya duyduğu; şiirlerine de yansıyan ilgisini: “Mevlâna’ya pek vakıf değilim ama yine de onun hayranıyım. Mevlâna âyinine bir gazelim var: ‘İsmail Dede’nin Kâinatı’. Tebriz’den Konya’ya gelmiş olan Şems-i Tebrizî, dinamik ruhların en harikulâdesi. Mevlâna’nın ustası oluyor; tasavvufun esas olan vahdet-i vücud felsefesini aşıyor. Mevlâna ne muazzam adam. *Divan-ı Kebir*’de 1500 rubai var. (...) *Divan-ı Kebir* muhkem, mükemmel. Mevlevî tarikatını Mevlâna’ya âşık olanlar çıkarmış. Semâ

ederdi, ney dinlerdi diye Mevlânâ'[nın] hayatını yazmışlar. Konya'daki Asitane teşekkül etmiş. Mûsikîşinaslar ve şairlerle büyümüş. Türkiye'de pek çok Mevlevîhâne vardı. İran, Hindistan, Mısır ve Halep'te bile var." (Ünver, 1980: 14-15) sözleriyle yansıtır.

Yahya Kemal şiirlerinde, İslâm dünyasının ilk devir sûfilerinden olan İran'lı, ünlü mutasavvıf Hallâc-ı Mansur (858-922)'a da gönderimde bulunmuştur. Uludağ'ın aktarımına göre: "Melâmet ehli arasında 'sultânü'l-melâmetiyyîn' diye anıl[an]" mutasavvıf, babasının mesleği nedeniyle 'Hallâc'; "insanların gönüllerindeki sırları pamuk gibi atıp altüst ettiği" için de 'Hallâc-ı Esrâr' olarak anılmış; "davasının zafere ulaşmış olduğunu" ve "Allah'ın yardımına mazhar olduğunu anlatmak için ona 'Nâsır'ın (Allah'ın) Mansûr'u" "denilmiştir. Hallâc-ı Mansur, "tevhid ve fenâ görüşünü" ifade eden "ene'l-Hakk (ben Allah'ım)" sözüyle özdeşleşmiş; bu ifade nedeniyle Hallâc'ın tanrılık iddiasında bulunan bir kâfir olduğunu söyleyenler olduğu gibi; aynı söz nedeniyle onu velî olarak kabul edenler de olmuştur. Hallâc, *Kitâbü't-Ṭavâsîn* adlı eserinde bu sözünü: "Eğer Allah'ı tanımıyorsanız eserini tanıyınız, işte o eser benim, ben Hakkım, çünkü ebediyen Hak ile Hakkım" biçiminde açıklarken *Dîvân*'ında yer alan bir şiirinde ise: "Ben sevgilimin kendisiyim, o da bendir; biz bir bedene hulûl etmiş iki ruhuz" der. Hallâc'ı savunan kimi İslâm düşünürlerine göre, "ene'l-Hakk", "ben Hak'tanım"; "ben bir gerçeğim, bâtil değilim" demektir. Hallâc'ın hapse atılmış ve ardından fecî biçimde öldürülmüş olması genel olarak bu sözüne bağlanırsa da Uludağ bu konuda Gazzali'nin: "Kalbinde Allah'ın tecelli ettiğini gören bir velî bazan tecellî mahalli olan kalbi göremez, sadece burada tecelli eden Hakk'ı görür ve o zaman enelhak der. Bundan maksat, velînin kendi varlığını yok sayarak Hakk'ın varlığını dile getirmesidir." biçimindeki açıklamasını aktarır ve ekler: "Hallâc'ın yaşadığı dönemde ve öncesinde tasavvufî düşünceleri sebebiyle kimsenin idam edilmemiş olması enelhak sözünün o devirde idam sebebi sayılmadığını gösterir. Ayrıca Hallâc'dan sonra da tasavvuf edebiyatında bu ifade benimsenerek sık sık kullanılmış, tasavvuf şairleri derin bir coşku içinde bu sözü tekrarlamaktan büyük bir ruhî haz duymuşlar, en muhafazakâr çevreler bile bu ifadeyi kullanan mutasavvıfları kâfir saymamışlardır. (...) Tarikat şeyhleri ve mensupları arasında da Hallâc ve görüşleri önemli bir yer tutar. Yeseviyye, Mevleviyye ve Kâdiriyye gibi tarikatların mensupları ve melâmet ehli sürekli olarak Hallâcî düşünce tarzını canlı tutmuş, Hallâc'ın görüşleri tasavvufun en önemli dinamiklerinden biri olmuştur." (Uludağ, 1997: 377 vd.)

"Mevlevî ve Bektaşî tarikatlarında büyük etkisi olan" Hallâc-ı Mansur, İslâmî edebiyatta aşk şehidi olarak anılmış, "inancı uğruna her şeye göğüs germe ve ölmenin sembolü" olarak kabul edilmiştir. (...) Şiirde ber-dâr edilmiş olarak anılır." (Pala, 2020: 186)

Yahya Kemal, Hallâc'a, "ene'l-Hakk" sözü dolayımında gönderimde bulunur. Onun halkın kınamasından çekinmeden Hakk'a yönelişini; tecrübe ettiği mânevî hakikati başı uğruna dillendiren melâmî-meşrep tavrını; kendi varlığını yok edip Allah'ı her yerde müşahede etme bilinci kazanışını dillendirir.

Şair, "Fuad Bayramoğlu"na adlı rubaisinde:

“İksîri içenler ezelî sâgarden
Mestî-i melâmetle geçerler serden
Bir kerre “enelhak” diyenler erbâb-ı dile
Hallâk-ı avâlim görünür her yerden” (Beyatlı, 2019: 22)

“Vahdet-i Vücut” adlı rubâisinde ise:

“Bir zümre odur Hâlık-ı mutlak dediler
Bir benzeri yoktur bu muhakkak dediler
Bir kerre görenlerse o Rabb-ı ezel’i
Dilmesti-i rü’yetle ‘enelhak’ dediler” (Beyatlı, 2019: 27)

mısralarıyla açıkladığımız bu kavramsal zemine gönderimde bulunmakadır. Bununla birlikte Yahya Kemal’in bu şiirleriyle yalnız ilk dönem sûfilerinden olan Hallâc-ı Mansur’a değil; aynı zamanda Hallâcî düşünce biçimini sonraki yüzyıllarda sürdürüp geliştiren tasavvuf ehline; onların düşünce evrenine gönderimde bulunduğunu söylemek gerekir.

Beyatlı ‘Zevkâbâd’ adlı şiirinde Allah’ın birliğine dair hakikati söylemekten dönmeyen; böylece Hak aşkı uğruna ateşe atılmayı göze alan Hz. İbrahim’in ardından; Hallâc-ı Mansur’u:

“Karışsın cân ü cânân yükselen bank-i enelhakla
Şeriat bir dahî Mansûr’u ber-dâr etti sansınlar” (Beyatlı, 2018: 38)

mısralarıyla, aynı nedenle dar ağacına çekilmiş bir Hak âşığı/aşk şehidi olarak nazmetmiştir.

“Mâverâ’da Söyleniş” adlı şiirinde de benzer bir gönderim söz konusudur:

“Geldikti bir zaman Sarı Saltık’la Asya’dan.
Bir bir Diyâr-ı Rûm’a dağıldık Sakarya’dan.
Seyrindeyiz atıldığı sâhilsiz enginin,
Atmeydanı’nda ölmüş “enelhak” şehidinin.” (Beyatlı, 2012: 69)

Böylece “ene’l-Hakk” söylemi ve Hallâc-ı Mansur; Yahya Kemal’in şiirlerinde halkın kınamasını önemsemeksizin hakikati dile getirişin, Allah aşkıyla varlık perdesinin gözden silinişinin; İslâm’ın rindâne bir tavır ile kavranışının bir ifadesi olmuştur.

Sonuç:

Yeni Türk şiirinin kurucu şairleri arasında yer alan Yahya Kemal’e göre modern şiir, kendisinden önceki yetkin şiir geleneğinin/klasikleşmiş estetik müktesebatın birbirinden ödünçlediği ve birbirine aktardığı içerik ve biçim değerlerini bünyesinde taşır. Bu anlamda yetkin bir güncel şiir, eş zamanlı olarak geldiği edebî geleneğin ardışık tarihini/art zamanlılığını içerdiği; onu bir imkân olarak değerlendirdiği nispette

klasikleşme, dönemler arasında geçerliliğini koruma ihtimalini artırır. Beyatlı'nın şiirlerinde Türk-İslam kültürünün ve klasik şiirin yapılışında temel unsurlardan olan İslam'ın temel kaynaklarından telmih, alıntılama, metin dönüştürme gibi yöntemlerle yararlanma tercihini bu temel görüş çerçevesinde yorumlamak gerekir. Bu anlamda modern, klasiği canlandırmalıdır. Gelenekten beslenmek modernin özerkliğini zedelemeyebilir. Klasikleşme iddiası taşıyan her yetkin modern şiir/ edebî söylem tarihin başından değil; tam anlamıyla “şeylerin ortası (lat. In medias res)” ndan başlar. Şiir çok önlü olarak güncel varlığını kendisinden öncesine borçludur: Klasik müktesebat olmadan, edebiyat geleneği yok sayılarak şiir var olamaz. Edebi hafızanın devamlılığı -siyasi tarihteki çeşitli kırılmalara rağmen ve onların aksine olarak- zorunludur. Bu anlamda modern şiir, tarihin günceldeki organik bir devamıdır; fakat buna mukâbil özgündür de. Şiir, içinden geldiği kültürün yaşam tecrübesini taşır ve yansıtır. Yahya Kemal'in şiirlerinde İslâmî literatür bağlamındaki metinler arasılık, bu tarihsel -ve aynı zamanda Türk kültürünü etkilemek, biçimlendirmek bakımından yerel- yaşam tecrübesinin görünümlerini içerir. Bu bakımdan Yahya Kemal'de şiir, klasiği ve onun beslendiği çok yönlü kültürel zemini hatırlama, dönüştürme ve yeni bir şiirsel söylem ve özgün üslupla canlandırma eylemidir. Yahya Kemal'in gelenekten köklenen şiiri özerkliğini bu canlandırma eyleminin uygulanışındaki yetkinlikten alır.

KAYNAKLAR

- Ayvazoğlu, Beşir. (2013). *Yahya Kemal, Eve Dönen Adam, Ansiklopedik Biyografi*, 2. baskı, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Bakkal, Ali. (2020). “Hz. İsa'ya Atfedilen Mucizelerin Olağanüstülük Açısından Tahlili”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 45, s.66-85.
- Batuk, Cengiz. (2006). ‘Nemrud’, *DİA (TDV İslâm Ansiklopedisi)*, C.32, s.554-555.
- Beyatlı, Yahya Kemal. (1997). *Bitmemiş Şiirler*. 2. bas., İstanbul: Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- . (2008). *Edebiyata Dair*. 6. bas., İstanbul: Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- . (2018). *Eski Şiirin Rüzgârıyla*. 17. bas., İstanbul: Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- . (2012). *Kendi Gök Kubbemiz*. 36. bas., İstanbul: Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- . (2019). *Rubailer ve Hayyam Rubailerini Türkçe Söyleyiş*. 4. bas., İstanbul: Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- . (2009). *Aziz İstanbul*. 12. bas., İstanbul: Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

- Ceyhan, Semih. (2004). "Mesnevî", *DİA*, C.29, s.325-334.
- Çetin, Nurullah. (2013). *Yahya Kemal Kitabı*, 1. baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Harman, Ömer Faruk. (2013). "Yûsuf", *DİA*, C. 44, s.1-5.
- İsen, Mustafa. (1992). "Beytülahzân", *DİA*, C.6, s.88.
- Öngören, Reşat. (2004). "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, C. 29, s. 441-448.
- Özcan, Nuri. (2001). "İsmail Dede Efendi, Hamâmîzâde", *DİA*, 2003, C. 23, s.93-95.
- Özden, Mustafa. (2015). "Kur'an'a Göre Hz. Peygamber'in Şefaati Meselesi", *Bartın Üniversitesi, İslami Bilimler Dergisi*, C.2, S.4. s.27-44.
- Özgürel, E. G. (2021). *Yahya Kemal: Hayatı, Sanatı, Eserleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Pala, İskender, (2020). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 32. bas., İstanbul: Kapı Yayınları.
- Pala, İskender. (2006). "Nemrud", *DİA*, C.32, 555-556.
- Uludağ, Süleyman, (1997). "Hallâc-ı Mansur", *DİA*, C.15, s. 377-381.
- Ünver, Süheyl. (1980). *Yahya Kemal'in Dünyası*, 1. bas., İstanbul: Tercüman Tarih ve Kültür Yayınları.
- <https://www.kuranmeali.com>, Kuran Yolu, Diyanet İşleri.